

Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. I i II*. Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, 2004. str. 1328.

Pojava navedenog djela autora Smaila Čekića, veoma me je obradovala. Smatram da se tim djelom, bez obzira koliko će neki ortodoksi smatrati da je ono još uvijek preuranjeno, otvara jedna nova etapa u razvoju naše historiografije. Ovo djelo primorava našu historiografiju da započne govoriti i o onim zbivanjima koja su potresla naš svijet i još više, koja su stvorila sasvim novu historijsku situaciju na našim prostorima. Rukovođen načelom da je svako ambiciozno naučno djelo razlog da se njime pozabavimo, ako ni po čemu drugome a ono po snazi ambicije, uvjerenja i uloženom trudu autora, preduzeo sam da pomno pregledam, analiziram i dam svoju ocjenu ovog Čekićevog dvotomnog djela. Djelo je posvećeno agresiji na Bosnu i Hercegovinu, koja je pokušana, i s ograničenim rezultatima i ostvorena, da bi taj njen rezultat bio i međunarodno verificiran u vidu sporazuma o miru iz Daytonu. Sama agresija je provedena u obliku napada snaga JNA i srpskih paravojnih snaga na Bosnu i Hercegovinu, kojima su se kasnije, a nakon postignutog sporazuma između predsjednika dviju susjednih država Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića, pridružile i vojne snage Republike Hrvatske, pomognute od paravojnih formacija samozvane hrvatske paradržave Herceg Bosne, a odvijala se između aprila 1992. i februara 1996. godine, kad je potpisan mirovni ugovor u Parizu. Agresija srpskih snaga je uslijedila, kako je poznato, odmah nakon što je međunarodna zajednica, u liku najvažnijih svjetskih država i organizacija tih država - EU i OUN, priznala valjanost rezultata referendumu o neovisnosti provedenog 29. 02. i 01. 03. 1992. godine na temelju odluke Skupštine Republike Bosne i Hercegovine, i na rezultatima referendumu utemeljene i proglašene novostvorene neovisne i suverene države Bosne i Hercegovine, koja je, ubrzo nakon proglašenja, bila primljena u OUN-a. Agresija je bila, uostalom, obećana od strane vođe Srpske demokratske stranke još u oktobru 1991. godine, koji je u Narodnoj Skupštini Republike Bosne i Hercegovine otvoreno zaprijetio da će biti "uništena i zemlja i njen muslimanski narod, ako Skupština izglasa zakon o referendumu i tako omogućiti donešenje odluke o istupanju Bosne i Hercegovine iz Jugoslavije". U tim uvjetima je prve dane svog života kao neovisna i suverena zemlja, nakon što je 480 godina bila pod Osmanskom carevinom i potom četrdeset godina u okviru Austro-Ugarske carevine, i napokon dvadeset go-

dina, prvo, kao pokrajina sa statusom zemlje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, zatim dio integralne Kraljevine Jugoslavije i najzad zemlja podijeljena između Srba i Hrvata, njihovim sporazumom iz 1939. godine, te kratko vrijeme kao integralni dio fašističke tvorevine NDH-a, da bi, nakon što je četrdesetpet godina opstojala kao federalna i potom i suverena Republika i dio Federativne Republike Jugoslavije, postala i neovisna i suverena država Bosna i Hercegovina, započela tako što je bila napadnuta od susjedne joj države i dijela stanovništva koje je slijedilo politiku tadašnjeg svesrpskog vođe Slobodana Miloševića i šefa njegove filijale u Bosni i Hercegovini stranke Radovana Karadžića. Sami po sebi, oba ova događaja, tj. i osamostaljenje Bosne i Hercegovine i agresija na nju, su od prvorazredne važnosti za njenu historiju, da zaslužuju detaljnu historiografsku obradu. Proglašenje neovisnosti bilo je završni, mada ukupnim događanjima i općim porazom komunizma kao svjetskog pokreta, isforsiran događaj traženja rješenja za problem regije u kojoj su živjeli južnoslavenski narodi, traženja praćenog mnogim zabludama, krivim hodovima i porazima iluzija, prije svega. Pale su, u tom hodu, mnoge iluzije, kao ona da smo mi svi jedan narod (Jugoslavenstvo ili ranije Ilirstvo), jer smo istog iskonskog slavenskog i južnoslavenskog porijekla, mada smo prošli različite historijske putove i usvajali razne kulture s kojima smo dolazili u dodir nakon dolaska na Balkan. Pala je iluzija i u snagu nacionalnih ili socijalnih pokreta, koji bi, kako se mislilo, mogli da nadoknade nedostatak zajedničkog života i historijskog iskustva i da novim idejama i nadanjima nadomjeste sve one razlike koje su među nama realno postojale. Pale su iluzije i o izvanvremenskom i ahistorijskom karakteru nekih ideja, kao što su vladajuće ideje novije historije liberalizam i komunizam, koje su se na ovom našem prostoru pokazale nemoćne prema onim prizemnim i trajućim plemenskim idejama o krvi i tlu, a koje su duboko ukorijenjene u temelje naših balkanskih kultura i načina vaspitanja i koje u mnogome predstavljaju skrivene ali prisutne i moćne poluge historijskog djelovanja određenih političkih snaga i u našem vremenu. Kako bi uopće bilo moguće objasniti toliko krvi i razaranja u povijesti tzv. emancipacije naših nacija u zadnjih stotinu godina, a da se ne vidi da ti nacionalni pokreti nisu više bili u stanju donijeti slobodu i ravnopravnost narodima koji ovdje žive, nego da su postali instrumenti naknadnog i zakašnjelog pokušaja da se uspostavi hegemonija jednih na račun drugih. U civilizacijama u kojima su tlo i krv, porijeklo i historijski računi, osveta i mržnja, glavni pokretači političkih ideja i mišljenja, veoma je teško graditi neki stabilniji sistem života uopće, pa i odnosa među narodima i državama. A historija i od nas traži i očekuje ono isto što je ostvarila na drugim nama bliskim prostorima, a naš prostor je Jugoistočna Europa, dakle, Europa. I ako mi danas, kako se to pokazalo u našoj nedavnoj historiji, ne bi imali većih i važnijih političkih ciljeva, osim ujedinjavanja svih ljudi "naše" krvi i porijekla i stvaranja "velikih" nacionalnih država, ako naši

glavni ciljevi nisu stvaranje boljih uvjeta života i demokratskih odnosa, stvaranje društava i država gdje su svi ljudi jednaki, bez obzira na svoje etničko porijeklo ili vjersku pripadnost, ako nismo spremni da usvajamo najnovije tekovine tehnološkog, civilizacijsko-kulturnog i ekonomskog razvoja, ako ne shvatamo da svijet u kojem živimo postaje sve manji, a međuzavisnost ljudi sve veća, tada mi ne možemo ulaziti u historiju na onom nivou na kojem se ona sada odvija svuda oko nas. Ostajaćemo u njenom predvorju i čekati do Bog zna kada, uz sve žrtve koje takvo čekanje podrazumijeva. Dakle, kad prvi korak u životu jedne države biva napad na nju, onda je to nešto izuzetno i tome valja posvetiti posebnu pažnju. Šta možemo u tom smislu reći za ovo Čekićevo djelo?

Sam naslov djela, njegov obim i sadržaj, ukazuju da se radi o veoma značajnom i ambicioznom ličnom poduhvatu u našoj historiografiji i zbog toga ovo djelo nužno svraća na sebe osobitu pozornost. Istovremeno ono nas obavezuje na vema pažljivu i kritičku procjenu njegove naučne vrijednosti. Kad se tome doda i značenje historijskog momenta koji je predmet ovog djela, tada njegov značaj postaje još veći. Zbog toga je naučna i kritička ocjena ovog djela nužna i to iz dva bitna razloga. Jedan je razlog sadržan u ogromnom značenju početnih koraka jedne nove države u njenom životu i historiji, pogotovo ako su ti prvi koraci praćeni tako stravičnim događanjima kao što je to jedan unaprijed pripremljen i organiziran totalan napad na nju i njeno stanovništvo, kako se to dogodilo u slučaju napada na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine. Prvi korak u neovisnost Bosne i Hercegovine bio je popraćen agresivnim napadom na nju s ciljem da se onemogući njeno postojanje i da se ona u cjelini ili u najvećem dijelu, zavisno od već dogovorenog učešća i prava drugog agresora (Sporazum Milošević-Tuđman u Karadordevu) koji je čekao u zasjedi, pripoji zemlji napadača - Srbiji ili Hrvatskoj.

Drugi razlog je sadržan u činjenici da sam značaj predmeta istraživanja, kojeg je autor poduzeo, nameće nužnost svestrane provjere naučnog, metodološkog i izvedbenog utemeljenja i osiguranja ovog djela, a time i osiguranja rezultata njegovog ukupnog doprinosa značajnog za nauku, u prvom redu, ali i za neke druge važne aspekte današnjeg stanja u kojem se nalazi država Bosna i Hercegovina i njeni odnosi sa susjednim državama. Naime, Bosna i Hercegovina se nalazi u procjepu između velikog značaja događaja od prije trinaest godina i njegovih posljedica i gotovo potpunog nedostatka adekvatne obrade tih događaja u našoj historiografiji, kao i nedostatku prave i adekvatne akcije za konsolidaciju i oporavak od agresije i njenih razornih dejstava. Dodatnu težinu toj okolnosti daje i činjenica da je ona sama, kao država, veoma malo u stanju da mijenja sopstvenu situaciju, prije svega, zbog manjka suvereniteta koji joj je nametnut od međunarodne zajednice, što je opet jedna od posljedica agresije na nju. Međutim i bez obzira na sve te okolnosti, historiografija

se ne može pravdati poznatom tvrdnjom o potrebi historijske distance, koja bi omogućila sagledanje svih relevantnih historijskih momenata koji konstituiraju historiju Bosne i Hercegovine zadnjih petnaest godina. Događaji su tako sudbonosni, a njihove posljedice tako velike, da je svako oklijevanje da im se da adekvatna historio-grafska obrada i ocjena ravno neodgovornosti. Tu nije bitno što će prva istraživanja sadržavati nužne omaške i previde. Taj se rizik mora prihvatiti, kao dio kontinuiteta istraživanja koji je nužan, da bi se mogao ostvariti razvoj i napredak u spoznaji historije. Zbog toga je jasno da će prva istraživanja sadržavati omaške, pa i značajnije previde i greške. Te greške su dio nauke i njihov značaj je u tome da će svaki novi pokušaj morati, ali i moći, da bude bolji i potpuniji, upravo zbog toga što će postojati mogućnost da se ne ponavlja već pređeni put u istraživanjima i da se rezultati prethodnih istraživanja, čiji su logični dio i nužne greške, uzimaju kao osnova za daljnja istraživanja i napredak u našem saznanju o onome što se odista zbilo. Međutim, činjenica je, ako se pogleda najnovija historiografska literatura, da je najviše radova o Bosni i Hercegovini i ratu u njoj, napisano od stranih, a ne od naših historiografa. Da bi se ovo uvidjelo treba konsultirati pregled knjiga o ratu u Bosni i Hercegovini koju je prije tri godine priredio Bosanski institut u Londonu. Naša literatura o najnovijoj historiji je uglavnom memoarska i okazionalistička, dok sistematskih istraživanja i pokušaja da se prikaže cjelina događanja i to onih najvažnijih, nedostaje. A radi se o našoj historiji i to njenom sudbonosnom periodu, kad su naša mlada tek osamostaljena zemlja i naša novostvorena država, bile grubo napadnute i primorane da vode rat do krajnjeg iscrpljenja svih raspoloživih snaga. Napad na Bosnu i Hercegovinu u aprilu 1992. godine može se smatrati agresijom u svakom pogledu. Upravo su arogantna, apsolutistička i nedemokratska politika Slobodana Miloševića i srpskog nacionalizma u cjelini, natjerali Bosnu i Hercegovinu da izlaz traži u neovisnosti, na koju je Bosna i Hercegovina imala puno pravo, po Ustavu 1974. godine, ali i inače, na temelju općih ljudskih zakona da niko nije dužan da trpi diktaturu. Uostalom to pravo je Bosni i Hercegovini priznala i Europska zajednica i njena Pravna komisija, na čijem je čelu bio poznati francuski pravnik Badinter. Bosanska težnja za neovisnošću se, naime, rodila iz protivrječja i nesposobnosti srpske politike da se ponaša demokratski i uvažava prava drugih naroda i država. Srpski nacionalizam i šovinizam je rodno mjesto odluke velike većine stanovništva Bosne i Hercegovine da se osigura izdvajanjem iz Miloševićeve Jugoslavije. Nema nikakve osnove tvrdnja da se u slučaju rata u Bosni i Hercegovini radilo o unutrašnjem građanskom ratu. Za takav rat nisu postojali nikakvi razlozi. Srbi su u Bosni i Hercegovini imali jednak, pa čak i privilegiran položaj. Njih nije niko ugrožavao u slučaju neovisnosti Bosne i Hercegovine. Oni sami nisu ni postavili nikakav unutarnji razlog, kao predmet spora i razlog za ucjenu o opstanku Bosne i Hercegovine i muslimana kao naroda, jer je

predmet spora bio odnos bosanske države i njoj ustavno i politički sasvim ravnopravne i tada već samostalne srpske države, a te dvije države nisu, osim u nasilnim uvjetima diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, nikada bile jedna država, nego svagda različite i odvojene države, vezane sporazumima o odnosima različitosti - zemaljskom statusu Bosne i Hercegovine, njenom federalnom ili čak i konfederalnom statusu, po Ustavu iz 1974. godine.

Postoji još jedan razlog za posebnu pažnju koju zaslužuje ovaj poduhvat Smaila Čekića. On se sastoji u važnosti samog problema s kojim se autor uhvatio u koštac, čija je važnost udvostručena, u uvjetima još uvijek nedovoljne otvorenosti i transparentnosti svih neophodnih izvora i relevantnih činjenica, kao i zbog nedovoljne sekundarne literature i izvora posvećenih ovim pitanjima, što a priori postavlja pitanje o tome koliko je autor mogao i uspio da donese jednu dobro utemeljenu kritičku naučnu sliku o događanjima o kojima govori, da izvrši odgovarajuću analizu svih relevantnih činjenica i izvede odgovarajuće zaključke o temi i problemu koje je uzeo za predmet svoje studije. Poznato je da su mnogi važni izvori saznanja o tajnoj pozadini priprema i izvođenja ratnih zbivanja, posebno o odnosima raznih faktora i država prema njima, kakvu ima svaki agresivni napad na neku zemlju, pa ju je imao i napad na našu zemlju, još uvijek zatvoreni, kako oni diplomatski, tako i oni obavještajni (diplomatski arhivi se otvaraju trideset, a obavještajni pedeset godina nakon događaja, ako se ikad i otvore) i da su nepoznati. Vjerojatnost da su najkompromitiraniji dokumenti uništeni veoma je velika. A upravo takvi specifični izvori veoma su bitni za ispravnu kvalifikaciju događaja i uloge određenih faktora u njima. Zar nas događaji oko nekih najznačajnijih zbivanja tog rata, kao što je masakriranje stanovništva Bosne i Hercegovine u mnogim mjestima i zatim upomo i planirano nastojanje da se tragovi velikih zločina srpskih jedinica i cijelog njihovog pokreta, pomno uklone i prikriju, ne upozoravaju da su mnogi dokumenti, koji su bili osnov za procjene i donošenje odluka ili registracija posljedica određenih događaja i akcija, bili ne samo prikriveni nego vjerojatno i uništeni. Naime, upravo je prikrivanje specifičnih dokumenata i dokaza najbolji i najsigurniji znak o unaprijed planiranim akcijama za koje njihov autor zna dobro da su nelegalne, pa ih stoga prikriva ili uništava dokaze koji o njima govore. Primjerice, to mogu biti razrade raznih aktivnih planova napada, koji bi bili izvođeni iz Srbije prema bosanskoj teritoriji preko rijeke Drine, kakvih je u historiji Srbije tokom XIX i XX vijeka bilo više, ili slični planovi o aktivnom djelovanju pretpostavljenih jedinica JNA s nekih drugih strana i teritorija, o kojima bi u Generalštabu bivše JNA trebali postojati nekakvi dokumenti i tragovi. Poznato je, iz mnogih dokumenata i zbivanja, kao i svjedočenja brojnih učesnika da su izvodene vojne vježbe prelaska Drine, da su ubrzano građeni mostovi (most kod Bogatića, most u Karakaju, Zvorniku, Ljuboviji, Skelanima (u izgradnji) i

nadalje i pruge koje iz Srbije vode k Bosni i Hercegovini (pruga Banja Luka-Doboj-Tuzla-Zvornik-Valjevo-Beograd) itd., kao i da su renovirani nekadašnji planovi o prelasku srpske vojske preko rijeke Drine, koji su nekada rađeni pod vođstvom načelnika generalštaba Vojske Kraljevine Srbije i kasnijeg vojvode Radomira Putnika, ali je vjerojatno pretpostaviti da su oni bili uništeni, pa se njihova egzistencija može potvrđivati samo kao sjećanje određenih ljudi na njihovo postojanje, što nije prvo-rarezdan, ali nije ni nevažan aspekt dokumentiranja nekih stvari i aktivnosti. Sve te aspekte ovog djela, naravno, treba pomno analizirati i pokazati kojih je dimenzija i kvalitete historijski, tj. arhivski i drugi materijal na kojem se gradi slika događanja agresije, njenih povoda i načina realizacije i konačne sudbine.

Čekićevo djelo je historiografsko, što znači da se podvodi pod kriterije historiografske metodologije u pogledu njegove izrade. Osim toga, ono se ne bavi samo nekim neutralnim ili manje važnim periodom historije Bosne i Hercegovine, nego je posvećeno veoma važnom problemu, najvažnijem događaju naše novije historije i naše povijesti uopće (prvom i nadajmo se i zadnjem ratu kojeg je neovisna i suverena Bosna i Hercegovina vodila) i kao takvo mora biti promatrano, analizirano i ocjenjivano. Čekićevo djelo ima za predmet agresiju na Bosnu i Hercegovinu i to u definiciji koja sužava i koncentrira značenje rata kao pojave u odnosima među narodima na rat koji je agresija, a prema značenju pojma agresija u modernoj historiografiji i ratnoj teoriji. Dakle, to nije djelo o historiji Bosne i Hercegovine u općem smislu te riječi. To nije ni djelo o ratu u Bosni i Hercegovini u smislu stvaranja historijske slike tog rata, nego je to djelo o agresiji na nju, dakle, djelo koje polazi od pozicije da je rat u Bosni i Hercegovini nastao kao agresija na nju i da je kao takav, tj. kao agresivni rat, sa svim onim što takva definicija jednog rata podrazumijeva i u pogledu njegovog nastanka, načina vođenja i posljedica i vođen. Naime, konačno osamostaljivanje naše države, koja ima dugu tradiciju državnosti, ali često prekidanu intervencijama spolja, najvažniji je događaj naše povijesti od propasti bosanske države do danas. Koliko je to važan i značajan događaj najbolje govori upravo činjenica da su neprijatelji Bosne i Hercegovine, smatrali da treba da oružano interveniraju kako bi spriječili ostvarenje njenog osamostaljenja. Taj čin bitno mijenja cjelokupne izgleda za budućnost naše zemlje, što eskamotira sve stoljeće i pol stare planove okolnih nacionalizama u odnosu na nju.

To nas upućuje da tako važan događaj, koji je predmet djela Smaila Čekića, pomno proučimo i ocijenimo. Takva ocjena ima višestruko značenje. Ovdje, stoga, moramo, prije svega, da ukažemo na nesumnjivu vrijednost ovog djela za našu historiografiju i nauku uopće, a ta vrijednost se sastoji već u činjenici da je ono prvo djelo s naučnim ambicijama jednog našeg autora na temu agresije na Bosnu i Hercegovinu. Zatim nam je cilj da uočimo sve ono pozitivno, što to djelo sadrži,

ono što svako djelo ovakve vrste mora nužno sadržavati da bi bilo od značaja za nauku. Dakle, naš zadatak je, koliko god da pohvalimo autora za smjelost, odlučnost i postignuti rezultat, toliko isto i da kritički ukažemo na sve eventualne materijalne, metodološke i druge greške, kako u izboru, pristupu i načinu tretmana teme, tako i u kvaliteti i izvornosti historijske građe, kvaliteti i uspješnosti njene analize, te sposobnosti autora da kritički sagleda i pokaže bitne historijske okolnosti i razloge događanja koja istražuje, uzimajući u obzir sve faktore historijskih zbivanja. Tu spadaju svi faktori zbivanja kojeg imenujemo ratom i agresijom, a oni se dijele na one koji mogu biti kvalificirani kao izazivači rata i agresori i one koji su bili žrtve agresije, prema kojima je usmjerena oštrica agresivne ratne akcije. Stoga je važno znati da se agresija dokazuje i s obzirom na ono što je izazvala, dakle, na njen utjecaj na objekt agresije. Dokazivanje postojanja agresije ima, dvostruku strukturu dokazivanja. Jedna je dokazivanje o prethodno postojećim planovima, pripremanjima na osnovu njih i izvršenju tih planova, u odnosu na predmet agresije. Druga je dokazivanje učinaka koji su specifični upravo za agresiju, tj. iznenadnost napada, njegova pripremljenost, vehemencija akcije i zločini koji je obavezno prate, te namjera da se stanovništvo uzme kao predmet progona, u raznim vidovima koje taj progon uzima - od masovih progona ljudi sa njihove zemlje, masovnog ubijanja i totalnog istrebljenja stanovnika određene grupe. Sve to autor ovog djela dokazuje s dovoljno jakih argumenata i time potvrđuje svoju hipotezu da se ovdje radilo o agresiji, a ne o običnom ratu ili pogotovo građanskom ratu.

Isto tako, moramo posvetiti pažnju i posebno analizirati stanje naših dosadašnjih znanja o tim zbivanjima, kako u našoj užoj sredini i mjestu tih zbivanja, tako i u regionalnoj i općoj historiji XX vijeka. Agresija na Bosnu i Hercegovinu, kao i druga zbivanja vezana za akcije srpske politike od 1990. godine do danas, predstavljaju svakako zadnji pokušaj nasilnog mijenjanja ustavno-pravnih stanja i teritorijalnih granica, te etničkog sastava stanovništva u Europi. Stoga je značenje ovog problema mnogostruko, pa i naša pažnja mora biti adekvatno usmjerena na sve apsekte samog problema, ali i njegove historiografske obrade. Naravno, svako ko pravi prikaz i kritički pregled jednog djela, ne smije i ne može autoru pripisivati ideje i planove kojih on nije imao, ne može od njega tražiti ono što on nije svojim konceptom i zamisli, te omedenjem predmeta istraživanja, pretpostavio kao nužni mogući sadržaj svog djela. Autor nije izvršilac ničije druge, pa ni naše zamisli, nego provodi svoje sopstvene ideje i zamisli, realizira svoj koncept djela i bavi se, vjerovatno, jasno omedenom zadaćom, što određuje opći okvir našeg pristupa njegovom djelu. U njegov koncept mi ne smijemo unositi svoje misli i primisli i tražiti od njega ono što njegov izvorni koncept ne podrazumijeva. Nije naš zadatak da sada, nakon što imamo autorov predložak, mi pišemo njegovo djelo i popujemo nad njegovim uradkom, nego da ga oci-

jenimo u okviru kojeg je on sebi i svome djelu postavio i koji ima imanentno određenu granicu i doseg. Jednostavno, naša je dužnost da, procjenjujući djelo, mislimo prvenstveno na to da li je svoju sopstvenu zamisao autor proveo u skladu s najboljim mogućnostima koje mu pruža sama historijska nauka. Tek na drugom mjestu i nakon toga, dolazi u pitanje i mogućnost da pružimo neku drugu zamisao i ideju, naravno, imajući svagda u vidu da je zamisao i ideju uvijek lakše i jednostavnije izlagati nakon što je to već neko drugi učinio nego li pisati konkretno i cjelovito djelo.

Ali, prije svega, što bi bilo moguće reći o raznim aspektima i momentima, koji se javljaju povodom pojave ovog djela? Potrebno je, prije svega, vidjeti iz čega se to djelo sastoji, šta ono sadrži, kako je formirano, kao prikaz historijskih događaja i kao njihovo objašnjenje, koje dijelove i sadržaje obuhvata i izlaže, kao i sve druge osobitosti koje predstavljaju prvu informaciju o onome s čime će se čitalac susresti kad ovakvo jedno djelo uzme u ruke. Grosso modo, djelo se sastoji iz dvije knjige, ili dva dijela. Prva knjiga sastoji se iz šest, a druga iz dva poglavlja. Ovim poglavljima treba dodati još i kratak uvodni tekst autora i dodatke, što je uobičajeno kod ovakvih publikacija, tj. onaj dio koji sadrži nužna objašnjenja o pratećim elementima djela. Ukupno djelo nosi naslov "Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu - planiranje, priprema, izvođenje" i ono obuhvata 1.328 stranica teksta. Naslov djela ukazuje na ograničenje koje autor svom poduhvatu postavlja. Naime, on istražuje agresiju, ali se u tom istraživanju ograničava na planiranje, pripremu i izvođenje agresije, a ne na cijeli njen tok i sve okolnosti i aspekte koje ona za sobom vuče. Nije, dakle, njegov predmet istraživanja cijeli rat sa svim elementima jednog složenog historijskog zbivanja, nego ono što je agresija u tom ratu, ono što pokazuje da je akcija srpskih snaga u Bosni i Hercegovinim, od proljeća 1992. godine, pa do njenog kraja, bila jedna agresija, a to znači jedna unaprijed planirana i pripremljena vojna akcija, sa svim što takva akcija u međunarodnom i ratnom pravu znači. Prva knjiga obuhvata 750 stranica teksta i podijeljena je u šest poglavlja: "Udar na ustavni koncept odbrane SFRJ"; "Srpski velikodržavni projekt i planiranje zločina"; "Velikosrpski pokret i Predsjedništvo SFRJ do marta 1991."; "Omeđavanje granica Velike Srbije"; "Konstituiranje velikosrpske pete kolone u Bosni i Hercegovini"; "Neposredne pripreme za agresiju". Druga knjiga donosi tekst u obimu od 560 stranica i podijeljena je u dva poglavlja: "Oružane formacije velikosrpskog agresora i njihova logistika", "Uključivanje Republike Hrvatske u agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu", što, uz već navedene dodatke, iscrpljuje sadržaj ovog obimnog djela. Na kraju su, ukupnom tekstu, dodati Zaključci do kojih je autor došao, Literatura koju je koristio i Skraćenice koje je upotrebljavao, a uz njih i Registri ličnih imena, geografskih naziva i relevantnih državnih, vojnih i drugih stručnih pojmova.

Odmah i prije neke dublje analize, moguće je reći da je ovo djelo koncipirano



i izrađeno tako da u centar istraživanja i prikaza stavlja fenomen agresije, a ne rata u cjelini i svih historijskih okolnosti koje ga prate ili koje su do njega dovele. Ono je, zbog toga, predmetno koncentrirano, konstruirano i izvedeno po principu logičke kronologije događanja, a ne na temelju njihovog stvarnog kronološkog toka. Autor, naime, ne slijedi tok historijskih događanja, kako su se ona kronološki i u realnosti, tj. u iskustvu vidljivog događanja odvijala, tj. od momenta kad se događaju prvi akti vojnog napada na teritorijalni i državno-pravni integritet Bosne i Hercegovine, koji predstavljaju agresiju na nju, s eventualnim retrogradnim pogledima i slijedećem njenog toka unaprijed i istraživanjima njenog porijekla unazad. On se ne bavi stanjem odnosa u bivšoj državi ili njoj prethodećim državama i elementima tih odnosa ili politika tih država, odnosno određenih nacionalno-političkih i socijalnih pokreta koji su bili kreatori politike u XIX i XX vijeku na prostorima centralnog i sjeverozapadnog Balkana, koji predstavljaju neku historijsku ili tradicionalnu osnovu agresivnosti određenih država, naroda i politika prema Bosni i Hercegovini. On se odlučuje da istražuje logički tok događanja i da materijalom kojeg izlaže i analizama koje predlaže, dokazuje apriornu tezu da se u slučaju rata u Bosni - 1992.-1995. godina-radilo o agresiji na našu zemlju i to dokazuje tako što pokazuje da su postojale jasne političke ideje koje podrazumijevaju težnju da se Bosna i Hercegovina, u slučaju raspada bivše Jugoslavije, obavezno mora uključiti u Srbiju. On analizira porijeklo takvih ideja, zatim dokazuje postojanje sistematskih i ozbiljnih političkih, psiholoških, obavještajnih, ideoloških i organizacijskih, odnosno logističkih priprema za akciju na teritoriji Bosne i Hercegovine, kao što analizira i sve druge okolnosti, koje su proizvele agresiju kakva se dogodila, odnosno bavi se analizom situacije koja je bila osnova iz koje su se razvile ideje, snage i organizacije koje su planirale i izvele agresiju. On pokazuje da je agresija bila kombinirana, tj. da je dolazila spolja, ali i da je računala s prethodno stvorenim unutarnjim destruktivnim i subverzivnim snagama srpskog nacionalnog pokreta vođenog iz Beograda, te da je bila finansijski i vojno-logistički pomno pripremljena, prije svega stvaranjem i naoružavanjem subverzivnih snaga, a zatim i planiranim rasporedom velikog kontingenta vojnih snaga bivše JNA, koje su bile pod apsolutnom i unaprijed isplaniranom i ostvarenom kontrolom političkog i vojnog vrha Srbije i Slobodana Miloševića lično, raspoređene po cijeloj Bosni i Hercegovini, tj. po najvažnijim strateškim tačkama naše zemlje, kako bi predstavljale vojnu, logističku i svaku drugu osnovu i podršku akcijama paravojnih formacija s kojima je agresija neposredno započela na precizno i brižljivo izabranim tačkama teritorije Bosne i Hercegovine. To su bile poznate rubne tačke na najosjetljivijim granicama Bosne i Hercegovine, tj. granicama prema Crnoj Gori, Srbiji i dijelovima Srema i Istočne Slavonije, gdje su bile locirane srpske snage i gdje je očekivana njihova dominacija čak i na teritoriji druge države (u ovom slučaju

Hrvatske). Takve tačke su bile: Bijeljina, Bosanski Šamac, Brčko, Zvornik, Foča, Čajniče, Rudo, Višegrad, Trebinje, Bileća, Gacko i Nevesinje i potom oni dijelovi Bosne, koji su karakteristični po velikoj koncentraciji muslimanskog stanovništva, kao što su Sarajevo, Mostar sa platom Dubrava, te zona omeđena dolinama rijeka Sane i Une. Ova akcija nije ostvarena jedino u zoni Tuzle i Bihaća, koje predstavljaju, također, zone velike koncentracije muslimana u Bosni i Hercegovini. Prvoopisani način koncipiranja, onaj kojeg je izabrao autor, vodi nas u samu događajnu logiku zbivanja, tj. u logiku nastanka i razrade planova i priprema za akciju, dok nas drugi može odvesti u njegovu povijesnu logiku, tj. u logiku koja u tok vremena kao okvira uključuje sva ljudska nastojanja i ideje i koja modeliraju historijske tokove, odnosno, on nas vodi u analizu historijskih tokova koji sadrže potencijal i mogućnost agresije na Bosnu i Hercegovinu, ali ne znače i njeno stvarno postojanje. Prvi način polazi od postojanja agresije i istražuje taj fenomen na temelju logike koju ona nužno mora sadržavati, dokazujući da elementi logike agresivnog ponašanja u slučaju rata u Bosni i Hercegovini postoje, te da upravo ideja i akcija agresije nalazi svoje objašnjenje u toku i načinu događanja u vremenu. Naime, ne treba zaboraviti i to bi svaka studija historije rata u Bosni i Hercegovini morala da sadrži stav, da je zadnja agresija Srbije na Bosnu i Hercegovinu samo jedna u nizu pokušanih ili izvršenih agresija, ali i da je izraz veoma dugo prisutne ideje i težnje određenih snaga u srpskoj politici, da se Bosna i Hercegovina zauzmu, ili na neki drugi način uključe u zonu totalne političke kontrole, ili čak i u državnu teritoriju Srbije, tj. da je ideja Velike Srbije, nesumnjivo prisutna u srpskoj politici već skoro dva vijeka, usmjerena prije svega na pripajanje Bosne i Hercegovine, a tek u drugom redu i nekih teritorija drugih susjednih zemalja, Srbiji kao pretpostavljenoj matičnoj srpskoj zemlji. Oba načina istraživanja i oba pristupa su legitimna. U svakom slučaju, smatram da je autor dobro učinio što se ograničio na istraživanje i analizu fenomena agresije, jer bi za istraživanje ukupnih zbivanja koje podrazumijeva rat kao totalno događanje u odnosima među državama, tražilo i mnogo složeniji pristup i mnogo kompletniju dokumentacionu osnovu, a za to je odista nužna izvjesna distanca, ali i mnogo više materijalnih i organizacijskih uvjeta. Svojim ograničavanjem na fenomen agresije i dokazivanje da je rat bio odista agresija, autor je sebe oslobodio nužnosti da izvrši prethodnu analizu historije odnosa dviju država i naroda, da analizira sve političke tokove, opcije i snage koje su se javljale na teritorijama obaju država i mnogih drugih elemenata koji bi bili neophodni za uspostavljanje potpune slike kompletnih historijskih tokova i razvoja u odnosima između Srbije i Bosne i Hercegovine.

U vezi s Čekićeve radom želim da naglasim ogromni značaj teme i problema ovog djela, kao i da upozorim na još veći značaj onoga što je naučni rezultat Čekićeve istraživanja problema agresije na našu zemlju. Ogromno značenje problema

kojeg Čekić obrađuje sadržano je u jednostavnoj činjenici da je rat kojeg je Bosna i Hercegovina vodila za očuvanje svoje neovisnosti i suvereniteta nad sopstvenom historijskom teritorijom, prvi rat, nakon više od pet stotina godina, kojeg je Bosna i Hercegovina ponovno vodila kao neovisna i suverena europska zemlja i država, a takav karakter tog rata je izuzetna situacija i okolnost koja omogućava veoma preciznu dijagnozu svih okolnosti i stanja same naše države, odnosa njenog stanovništva prema njoj, uviđanje djelovanja raznih snaga i pokreta iz drugih zemalja u njoj i stupnja njene ovisnosti o drugima, uključujući i širu međunarodnu zajednicu i našu neposrednu okolinu. Rat 1992. godine bio je prvi odbrambeni rat neovisne bosanske države nakon onog kojeg je zadnji naš kralj Stjepan Tomašević vodio 1463. godine protiv napada Osmanskog carstva na srednjovjekovnu Bosnu. To ne znači da Bosanci nisu i u drugim prilikama i na drugačije načine branili svoju zemlju u mnogim prilikama historije, ali nikada to nisu činili kao samostalno organizirana država i samo za svoj račun. Osim toga, to je bio odbrambeni, a ne agresivni rat, kakvih Bosna nije nikada vodila. Bosanski banovi i kraljevi su vodili više ratova protiv Zete, Raške, Hrvatske ili Ugarske, ali su svi ti ratovi bili u funkciji odbrane postojanja i integriteta njihove države, tj. historijske Bosne i za njeno teritorijalno kompletiranje do onih granica kako je to tradicija i nalagala, odnosno kako su to prava na kojima se konstituirala bosanska feudalna država, omogućavala. A ta država, kao i sve druge feudalne europske države temeljila se na pravu posjeda na teritoriju određenih feudalaca, što je imalo i konzekvenciju nasljednog prava kao faktora uspostavljanja prava suverenosti na teritoriji.

Drugo, što želim podvući, je nužnost da svako, a osobito ovakvo djelo, koje predstavlja jednu historiografsku monografiju, monografiju fenomena agresije na našu zemlju, predstavlja ujedno i monografski prikaz jednog važnog segmenta i aspekta historije Bosne i Hercegovine, tj. agresije na njenu teritoriju i ustavno-pravni poredak, na njen integritet kao države i na njen narod, u vrijeme između 1991. i 1996. godine, svakako mora da bude veoma precizno određeno, a to je moguće ne samo kroz primjenu odgovarajuće metodologije i korištenje najvažnijih historijskih izvora, nego i kroz veoma precizno predmetno, tematsko ograničenje samog istraživanja. Takvo ograničenje je nužno zbog preciznosti i jasnog određivanja okvira, materijala i metodologije istraživanja, s čime je povezano i objašnjenje metodologije, porijekla izvora i njihove relevancije, te drugih elemenata koje ovakva jedna studija podrazumijeva.

Prvo pitanje, s kojim ćemo započeti svoju analizu je pitanje o tome o kakvoj se ovdje historiografskoj radnji radi, pokušavajući da odredimo karakter ove radnje i njen naučni rang.

Drugo pitanje, o kojem želimo dati detaljniji prikaz, je pitanje o prethodnim

raspravama na ovu temu u našoj i svjetskoj literaturi i kritici stavova koji su u tim pokušajima došli do izraza, posebno kad se radi o radovima koji za predmet imaju rat u Bosni i Hercegovini.

Treće pitanje, o kojem ćemo govoriti, je pitanje o izvorima za ovakvu jednu radnju, njihovoj dostupnosti i pouzdanosti, te o količini i valjanosti tih izvora i njihovom odnosu spram ukupne teme i zaključaka do kojih se na osnovu njih dolazi.

Četvrto pitanje je pitanje ocjene kvaliteta ovog Čekićevog djela u cjelini i o tome šta je ono donijelo našoj historiografiji i šta ono znači u kontekstu ukupnog dosadašnjeg rada na ovom pitanju i posebno u historiografskom radu svog autora. Naime, Čekić je najveći dio svoje istraživačke djelatnosti i svojih do sada objavljenih radova, posvetio raznim aspektima rata u Bosni i Hercegovini, ali je svim tim radovima zajedničko da autor rat, kojeg su dvije susjedne zemlje vodile protiv Bosne i Hercegovine, vidi i tretira kao agresiju koja sadrži fenomen genocida nad jednim njenim narodom. Time je on specificirao i kvalificirao svoj pristup temi rata na veoma jasan način iz kojeg slijede i jasne konzekvencije i zahtjevi prema metodologiji istraživačkog rada.

Najzad, govorićemo i o svim drugim pitanjima, koja su važna kad se ima u ruci ovakvo djelo i kad se radi o temi koja je centralna tema naše nove historije u cjelini.

Naime, ovaj rat, odnosno agresija s kojom je rat započeo, je prvi rat koji je vodila neovisna i suverena država Bosna i Hercegovina nakon više od pet stotina godina i on je pokazao sve njene osobine kao države, njene prednosti i njene mane, koje su ujedno i sastavni dio ukupnog ratnog događanja, odnosno koje su odredile neke njegove bitne aspekte.

U vezi s prvim pitanjem o karakteru i validitetu teme ove rasprave za nauku, možemo kazati da se ovdje radi o jednoj eklatantno istraživačkoj historiografskoj radnji koja ima za cilj da odgovori na pitanje da li je postojala agresija na Bosnu i Hercegovinu i to dvojna srpsko-hrvatska agresija. Zapravo, rad nastoji da donese sve dokumente i dokaze, te da analizom istih, dokaže, odnosno odgovori na unaprijed postavljenu hipotezu, da su Srbija i njeni pomagači, kao kasnije i Hrvatska, odista izvršile agresiju na Bosnu i Hercegovinu, da su povele neizazvani rat protiv nje i da je taj rat bio ne samo rat na mah i s povodom, nego unaprijed pripremljeni rat, izveden nenajavljeno i naglo i sa svim elementima koje ima agresija u klasičnom smislu riječi. Rad ne slijedi tok događaja da bi mu naknadno davao kvalifikacije, nego postavlja naprijed rečenu hipotezu, a zatim za nju traži dokaze, testirajući svu raspoloživu dokumentaciju i sve podatke o realnim zbivanjima na terenu koji dokazuju tu tezu. Rad je naučni i utemeljen na istraživanju relevantne dokumentacije, a njena interpretacija je multilateralna, tj. oslanja se na spoznaje mnogih nauka i

iskustvo historije sličnih događanja. Rad je historiografski, jer rekonstruira stvarno događanje koje u sebi ujedinjuje i idejne i političke i vojne, tj. ukupne aktivnosti kojih je rezultat agresija, a ne samo puko događanje kao takvo. Bilo kakav historijski događaj ne može se smatrati historijski ako ne uključuje u sebe sve elemente koji ga grade. Ti elementi nisu samo konkretna događanja dana, koja su se zbivala u nekom segmentu vremena. Historijski događaj je onaj koji sadrži kontinuitet nekog zbivanja u vremenu, kontinuitet duhovne i materijalne, idejne i političke osnove zbivanja i djelovanja ljudi koji daju smisao događajima i čini ih historijskim, kojeg ti događaji dobivaju samo iz cjeline onog što se zbivalo kao historija, a to znači kao egzistencija ljudi u vremenu sa svim onim što tu egzistenciju čini sposobnom da se zbiva

U vezi s drugim pitanjem a to je referiranje prethodne literature o problemu rata i agresije na Bosnu i Hercegovinu, može se reći da postoji odista velika literatura koja je posvećena ratu u Bosni i Hercegovini, jer je to bio najznačajniji događaj u okviru ukupnog procesa pada komunističkog sistema istočne Europe, kao što je karakter tog rata bio izuzetno surov, a posebno surov i genocidan prema muslimanima Bosne i Hercegovine, prema kojima je pokušao genocid. Činjenica da je po prvi put nakon Drugog svjetskog rata nastao jedan lokalni rat u samoj Europi, a da nije (navodno) bio pod kontrolom velikih sila koji je sadržavao očite genocidne elemente, svratila je pozornost europske i svjetske javnosti na taj rat, pa je o njemu nastalo mnogo radova. Postoje i brojni dokumenti unilateralne i multilateralne diplomatske i protokolarnе provenijencije, koji jasno govore o obimu, značenju i odnosu velikih sila prema tom ratu, ali ne samo tih sila, nego i drugih činilaca međunarodne javnosti, kao što su Europska zajednica, Konferencija islamskih zemalja i Organizacija Ujedinjenih Nacija. Pregled jednog broja tih radova i izvora za temu rata u Bosni dala je već spomenuta analitičko-bibliografska publikacija "Books on Bosnia", koju je publicirao Bosanski institut iz Londona, a koja sadrži Regesta stotinu i pedeset raznih publikacija napisanih i objavljenih na europskim jezicima o Bosni i Hercegovini, među kojima je najveći broj posvećen raznim aspektima, pa i aspektu genocidnog karaktera rata u našoj zemlji. Istina, veoma mali broj tih publikacija ima naučni karakter. Sve su to mahom publicistička izdanja, ali mnoga od njih sadrže neke detalje i informacije od značaja za izučavanje događaja tokom zadnje decenije XX vijeka u Bosni i Hercegovini, a od posebnog značaja su ona koja bilježe izvore za proučavanje ove tematike. O publikacijama koje su o ratu objavljene u našoj i okolnim zemljama srpskohrvatskog jezičnog područja nema sintetičkih informacija bibliografskog ili kritičkog karaktera. Prikaz dosadašnje literature je potreban iz dva razloga. Prvi je potvrda sopstvene hipoteze o genocidnom karakteru rata, koja može biti izvedena na temelju paralelizma stavova i ocjena brojnih autora, koje možemo naći među tvorcima pomenutih djela, a koji potvrđuju tezu autora upravo tako što

je apriorno odbacuju ili što dokazuju suprotnu tezu bez ikakve relevantne dokumentacije. Moguće je zatim, ponuditi obilje posrednih dokaza da je rat bio ne samo pripreman nego i intelektualno i naučno branjen, posebno tezama o opravdanosti rata i o pravu Srbije i Jugoslavije na intervenciju u Bosni i Hercegovini, koje su bile česte u navedenoj literaturi, kao i o oživljavanju mnogih ranijih teorija i argumentacija koje imaju za cilj da dokazuju prevalenciju Srba u Bosni i Hercegovini, među kojima su i veliki historijski falsifikati, kao što su teorije da su Srbi svagda u Bosni i Hercegovini bili većinsko stanovništvo, da su, kao etnička skupina, bili najveći zemljoposjednici u zemlji i da su bili najviše proganjani i diskriminirani, što je sve imalo funkciju opravdavanja agresije. Posebno je važan onaj dio literature koji je bio u direktnoj funkciji priprema za agresiju, a koji je nastojao dokazati kako muslimani Bosne i Hercegovine i inače muslimani, predstavljaju glavnu opasnost za kršćanstvo i za Europu, za mir u svijetu i sl., jer su nosioci tzv. islamskog fundamentalizma, pristalice džihada i slične teze, koje su imale funkciju psihološke pripreme srpskog stanovništva za rat i agresiju, ali i ništa manje značajnu funkciju neutralizacije eventualne negativne reakcije svjetskog javnog i političkog mnijenja na rat protiv Bosne i Hercegovine, koji je bio ujedno i rat protiv njenog muslimanskog stanovništva. Dakle, takva analiza je u funkciji dokazivanja osnovne teze ovog djela i ona je nužna. Ona ne može biti direktan, ali može biti veoma važan posredan dokaz u dokazivanju i potvrdi osnovne teze od koje polazi ovo djelo, a to je teza o postojanju unaprijed planirane, pomno i dugotrajno pripremane i u času međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, izvedene agresije na nju.

Što se tiče izvora za ovakvo jedno djelo, treba konstatirati da su oni izvori koje autor koristi dijelom prvorazredni, a dijelom pripadaju i ostalim vrstama izvora, te da se svi oni mogu legitimno koristiti. Neki od njih daju posredne, a neki direktne osnove za zaključke koji potvrđuju autorovu tezu i veoma je važno da ih autor nije miješao i da ih nije tretirao kao jednako važne premise svog zaključivanja. Među prve spadaju svakako oni koji su porijeklom iz arhiva bivše države, njenih ministarstava odbrane i bezbjednosti, kao i oni koji potiču iz Generalštaba JNA i Ministarstva narodne odbrane bivše države, kao i oni koji se tiču arhiva pojedinih jedinica, te izvorne građe i arhiva oružanih snaga SDS i njenih vojnih jedinica, kasnije Vojske Republike Srpske i njenog glavnokomandujućeg Radovana Karadžića. Drugorazredni i trećerazredni izvori su oni koji sadrže sliku događaja nastalu kao izvješće o njima ili komentar o njima, kao izlaganje političkih i vojnih ciljeva određenih funkcionera ili onih koji su uglavnom novinskog porijekla, te oni koji su porijeklom iz političkih izvora, tj. raznih općih deklaracija, stavova i ocjena o karakteru zbivanja datih od strane političkih institucija, stranaka i vođa. Ono što bi moralo dopuniti ovu građu su izvorni dokumenti koji se odnose na djelovanje brojnih Generalštabova koji su djelovali u

ime srpske države, odnosno koji su kontinuirano djelovali od prvih takvih institucija koje su djelovale u XIX vijeku, u vrijeme tzv. oslobodilačkih ratova srpskih vojski, te onih koje možemo nazvati Generalštabovima vojske Kraljevine Srbije, tj. od njenog proglašenja za kraljevinu, u vrijeme vladavine Milana Obrenovića i njegovih ratova na jugu Srbije, pa preko aktivnosti tih štabova u vrijeme priprema i izvođenja ustanaka u Bosni i Hercegovini 1875. godine i kasnije, u vrijeme balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata, pa sve do planova o obrani Generalštaba Kraljevine Jugoslavije, koji je ratno središte imao na Palama, odnosno Han Pijesku, dakle u Bosni, i sve do najnovijih planova ili inoviranja starih planova za aktivno djelovanje vojske iz područja Srbije prema Bosni i Hercegovini i unutar nje. Na potrebu takvih istraživanja arhivske i druge građe koja ukazuje na kontinuitet planiranja akcija iz Srbije prema Bosni, ukazuje nam činjenica sistematskog zaposjedanja teritorije Bosne i Hercegovine od strane jedinica JNA, pod komandom srpskih generala, do kojeg je došlo 1991. godine, kad su te trupe planski i po unaprijed jasno vidljivom strateškom planu zaposjedanja strateških tačaka, zaposjele lokalitete Nevesinjskog polja (Kifino selo), zatim teritoriju hercegovačkih Dubrava (Šatorova Glavica), Kupresa (Rilić), Dolina rijeka Une, Sane i Vrbasa, s operativnim centrom u Banja Luci, kao i svih mostova na rijekama Savi i Drini, koji su, kako znamo odmah u početku agresije bili dignuti u zrak. Sve to ukazuje na činjenicu da je postojao neki generalštabni plan o tom zaposjedanju, da je ono dugo unaprijed (više godina) pripremano, jer se cijela vojska ponašala po tačno određenom planu i imala pripremljene i zacrtane maršrute koje se mogu objasniti i koje svoj prvobitni smisao nalaze tek u kasnijim događanjima, a koje u momentu svoje egzekucije nisu bile jasne niti opravdane tadašnjim događajima ili vojnom situacijom. Dakle, autor će, vjerojatno, u drugom izdanju svog djela dopuniti svoju inače bogatu izvornu dokumentaciju, posebno na račun one čisto političke i one publicističkog porijekla.

Što se tiče kvaliteta ovog djela, potrebno je i moguće je odmah i jasno reći da se radi o veoma značajnom ostvarenju naše historiografije. Značaj ovog ostvarenja sastoji se prije svega u tome što je autor odabrao jednu jasno određenu temu, a to je pitanje da li je rat u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine bio vezana spoljna i unutarnja agresija ili građanski rat. Svoju tezu, istaknutu u naslovu knjige i pretpostavljenu kao hipotezu cijelog istraživanja, autor je dokazivao veoma obimnim materijalom koji vodi porijeklo iz sfere koja je bila izvor i izvođač agresije, a to su politički i državni vrh Srbije i Jugoslavije, zatim vojni vrh i najzad satelitske političke i paravojne formacije srpskog nacionalizma, koje su djelovale u Bosni i Hercegovini. Analizirani arhivski i drugi materijali koje autor koristi u svom djelu, u potpunosti potkrepljuju njegovu tezu, pri čemu paralelni nalazi drugih institucija koje on navodi, a prije svega Međunarodnog suda za ratne zločine i zločine protiv

čovječnosti u Haagu, potvrđuju sopstvenim istražnim radnjama i dokazima, njegove osnovne nalaze, što je našlo izraza i u preambulama nekih osuda koje je taj sud izrekao akterima rata u Bosni i Hercegovini. S obzirom na značaj cijelog ovog pitanja, a rat je ključni događaj naše novije historije i jedan od najznačajnijih i sa najvećim posljedicama po egzistenciju naše države uopće, solidnost dokumentiranja i argumentiranost izvođenja, omogućuje da se kaže kako je ovaj Čekićeve rad ne samo prvi u svojoj vrsti i sa ovako jasno izraženom i obimno dokumentiranom tezom, što mu daje posebnu težinu, nego i do sada nakompletniji i najbolji rad koji proučava, analizira i ocjenjuje karakter rata u Bosni i Hercegovini do sada. To mu osigurava posebno mjesto u našoj novijoj historiografiji. Čekićevo djelo "Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu" je nesumnjivo značajno djelo naše bosanske historiografije.

Moguće je reći još ponešto, naravno, što neće ništa oduzeti niti značajno dodati djelu, ali što mora biti kazano. Čekić bi morao ubrzo da priđe pripremi novog izdanja svog djela. Potrebno je da djelo postane sažetije i na taj način mnogo preglednije. Znači, autor mora razdvojiti sve ono što je dokumentiranje njegovih teza, a što spada u fusnote i druge metode dokumentiranja uopće, od onog kazivanja koje je izvedeno iz činjenica, ali predstavlja prikaz i objašnjenje događaja. Zatim, autor mora dodati svom djelu jedan opširniji uvod koji će biti posvećen analizi prethodne literature o ovoj temi i objašnjenjima sopstvene metodologije i načina rada. Zatim, autor mora dati jednak značaj izvorima iste kvalitete. Najzad, autor bi svoje djelo morao kompletirati jednim obimnijim rezimeom na engleskom jeziku, a svoju bibliografiju kompletirati tako da barem, pokriva ono što je on sam kazao, ako ne i ono što se mora imati u vidu kad se piše jedno ovakvo djelo. Isto tako, indeksi moraju biti ažurirani i odgovarati sadržaju i značaju onih ličnih imena i toponima koji se u djelu javljaju ili podrazumijevaju.

Uz predložene, više kozmetičke primjedbe i preinake ili dopune, ovo djelo može postati ne samo dobro i korisno, što ono već jeste, nego i reprezentativno za našu nauku i za istinitu historijsku sliku i ocjenu događanja koja se nazivaju rat u Bosni i Hercegovini 1992.-1995. godine, odnosno postati relevantno za ukupnu ocjenu tog rata, ne samo u historiografskom nego i u mnogim drugim aspektima. ■

Muhamed Filipović